

Geloven in Klarendal

Diaconale activiteiten van religieuze organisaties in de
Arnhemse wijk Klarendal

Rapport nr. 565

oktober 2007

drs. S.H.E. Grevel

KASKI

onderzoek en advies over religie en samenleving

Toernooiveld 5

6525 ED Nijmegen

Postbus 6656

6503 GD Nijmegen

tel. 024 - 365 35 31

fax 024 - 365 34 85

www.ru.nl/kaski

info@kaski.ru.nl

Inhoudsopgave

1	Vraagstelling en opzet.....	5
1.1	Inleiding.....	5
1.2	Uitwerking en opzet.....	6
2	Religieuze sociaal-maatschappelijke activiteiten in Klarendal.....	9
2.1	Religieuze organisaties.....	9
2.2	Initiatieven en resultaten.....	10
2.3	Samenwerking.....	15
2.4	Klarendal als prachtwijk.....	18
2.5	Samenvattend.....	19
3	Generaliseerbaarheid naar elders.....	21
3.1	Inleiding.....	21
3.2	Herman Noordegraaf.....	21
3.3	Nienke van Dijk.....	23
3.4	Jan Hopman.....	26
3.5	Timke Visser en Nora Asrami.....	28
3.6	Hasan Yar.....	29
4	Conclusies.....	31
4.1	Conclusies.....	31
4.1.1	Activiteiten.....	31
4.1.2	Samenwerking.....	32
4.1.3	Mogelijke factoren in verschillen tussen Klarendal en elders.....	32
4.2	Algemene conclusies.....	33

1 Vraagstelling en opzet

1.1 Inleiding

Minister Vogelaar is Minister van Wonen, Wijken en Integratie in het Kabinet Balkenende IV. Dit kabinet heeft als motto gekozen ‘Samen werken, samen leven’.

“Samen leven speelt zich voor een belangrijk deel binnen wijken af. Het dagelijkse leven vindt plaats op straat, in de wijk en de buurt. Naast het eigen huis en de werkplek van mensen.

In Nederland zijn er wijken met ernstige problemen rond wonen, werken, leren en opgroeien, integreren en veiligheid. Wijken met bijvoorbeeld verouderde huizen, hoge werkloosheid, gevoelens van onveiligheid. Het kabinet wil de probleemwijken omvormen tot wijken waar mensen kansen hebben en weer graag wonen. Het Rijk, gemeenten, woningcorporaties, bedrijfsleven, politie, welzijnswerkers en scholen slaan samen met wijkbewoners de handen ineen om de problemen aan te pakken. Met als doel de bewoners van de wijk meer perspectief te bieden en de kwaliteit van de wijk te verbeteren.”¹

Een aantal wijken krijgt daartoe extra aandacht. Deze wijken worden wel aangeduid met de term prachtwijken of krachtwijken. Eén van die wijken is het Arnhemse Klarendal.

De NCRV zal de komende tijd de ontwikkelingen van het beleid van Minister Vogelaar volgen voor wat betreft de ontwikkelingen in Klarendal. Een aantal programma’s zal daarbij een eigen invalshoek kiezen. Het levensbeschouwelijke programma Schepper & Co (zowel radio als tv) kiest daarbij voor een kerkelijk-religieuze invalshoek. Daartoe wil de redactie van Schepper & Co een goed overzicht van religieuze organisaties die op sociaal-maatschappelijk gebied actief zijn in Klarendal. Aan het KASKI is gevraagd een dergelijke inventarisatie te maken.

De afdeling Binnenlands Diaconaat van de Dienstenorganisatie van de Protestantse Kerk (Kerkinactie) participeert eveneens in dit project. Maatschappelijke initiatieven van protestantse diaconieën vormen het aandachtsveld van de afdeling en het thema van dit onderzoek sluit daarbij aan. Vanuit Kerkinactie wordt gewerkt aan de voorbereiding van de Landelijke Diaconale Dag op 17 november 2007 dat als thema zal hebben *Diaconaat in de buurt*. Op die dag zullen lokale initiatieven worden gepresenteerd. De inventarisatie die het KASKI maakt in

¹ tekst overgenomen van de website van het Ministerie van VROM

Klarendal past binnen dit programma. Eventuele verbreding naar andere plaatsen is mogelijk, maar blijft vooralsnog buiten deze opzet.

1.2 Uitwerking en opzet

Het doel van dit onderzoek is om een zo compleet mogelijk beeld te schetsen van relevante religieuze organisaties in Klarendal of aangrenzende gebieden, en een overzicht te presenteren van hun betrokkenheid en activiteiten in Klarendal.

Met *relevantie* wordt bedoeld dat de religieuze organisaties actief betrokken moeten zijn op de wijksamenleving en een bijdrage leveren aan het welzijn van de bewoners. Tevens moet die bijdrage enige omvang hebben op sociaal-maatschappelijk gebied.

Incidentele activiteiten of activiteiten die als neven doel een bijdrage aan het welzijn van de wijk hebben, laten we in beperkte mate aan de orde komen.

Met *religieuze organisaties* worden allereerst kerken en moskeeën bedoeld; daarnaast organisaties die zichzelf duidelijk als religieus beschouwen. De zelfdefinitie van de organisatie nemen we hier als maat.

Naast de inventarisatie van de religieuze organisaties ('wie') wil dit onderzoek ook in kaart brengen welke *initiatieven* ('wat') worden genomen en in welke *samenwerkingsverbanden* dit gebeurt. Ook de *resultaten* van de inspanningen (hoeveel mensen worden bereikt) wordt beschreven.

Het onderzoek richt zich allereerst op *Klarendal*; wanneer er initiatieven worden genomen die een bredere uitstraling hebben dan Klarendal, worden die (vanzelfsprekend) ook in de inventarisatie opgenomen. Criterium blijft dat er een substantieel deel van het initiatief in of vanuit Klarendal moet plaatsvinden.

Een en ander leidt tot de volgende vierledige vraagstelling:

- Welke religieuze organisaties zijn in Klarendal actief op het gebied van sociaal-maatschappelijke thema's?
- Welke samenwerkingsverbanden zijn er tussen de verschillende organisaties?
- Welke initiatieven worden er genomen?
- Wat zijn de resultaten van die initiatieven in de zin van het aantal bereikte mensen?

De vier vragen zijn beantwoord door onderzoek van het KASKI. Allereerst is een inventarisatie gemaakt van de religieuze organisaties. De meest relevante hiervan zijn vervolgens benaderd voor beantwoording van de andere onderzoeksvragen.

Dit gebeurde grotendeels aan de hand van een vooraf opgestelde halfopen vragenlijst. Zo kon via telefonische of persoonlijke interviews de gevraagde informatie worden verzameld, en hadden de respondenten ook de gelegenheid andere relevante informatie die in de vragenlijst niet of naar hun mening onvoldoende aan de orde kwam, te vermelden.

Aan de benaderde organisaties is ook gevraagd of zij naar andere relevante instanties konden verwijzen. Op die manier is getracht via de sneeuwbalmethode de informatie compleet te krijgen. In tweede instantie zijn de gegevens voorgelegd aan een sleutelfiguur uit de wijk als *membership check*. Deze persoon was Dhr. Jan Brugman.

Aanvullend op de beantwoording van de vier onderzoeksvragen wordt beschreven of de onderzoeksgegevens uit Klarendal min of meer representatief zijn voor die in andere probleemwijken. Daarmee kan een verbreding van de thematiek plaatsvinden door Schepper & Co en zijn de antwoorden waardevol voor beleidmakers van Kerkinactie.

2 Religieuze sociaal-maatschappelijke activiteiten in Klarendal

In dit hoofdstuk wordt een compacte beantwoording van de onderzoeksvragen weergegeven. Daartoe zijn interviewverslagen geanalyseerd.

2.1 Religieuze organisaties

Een eerste inventarisatie leverde de volgende religieuze organisaties op. Een aantal daarvan bevindt zich feitelijk in Klarendal, een aantal daarbuiten. Dat staat in de tabel aangegeven.

<i>religieuze organisatie</i>	<i>in of buiten Klarendal</i>
Anglicaanse kerk Arnhem	buiten
Ayasofya Moskee	binnen
Baha'i Arnhem	buiten
baptistengemeente	buiten
Christelijk Gereformeerde kerk in Nederland	buiten
Doopsgezinde gemeente	buiten
Gereformeerde Kerk Vrijgemaakt	buiten
Hindoetempel Shiv Mandir	buiten
Leger des Heils	buiten
Minderbroeders	buiten
Oecumenische Stichting kruispunt	op de grens
Oud Katholieke kerk	buiten
Parochie de Wijngaard	binnen
Pinkstergemeente Filadelfia Sionkerk	buiten
Protestantse gemeente Arnhem	binnen
Raad van religies Arnhem	buiten
SKEWA	buiten
Stadspastoraat Arnhem	buiten
Studentenpastoraat	buiten
Villa Klarendal	binnen
Vincentiusvereniging	deels binnen

De meeste kerkgenootschappen kennen een territoriale indeling. Zo is de rooms-katholieke parochie De Wijngaard de parochie voor heel Arnhem Noord (en Velp en Rozendaal). De wijk Klarendal valt daarmee automatisch binnen het werkgebied van de parochie. Iets soortgelijks geldt voor de Protestantse Gemeente Arnhem, de Gereformeerde Kerk (vrijgemaakt) of de Christelijke Gereformeerde Kerk.

Voor parochie De Wijngaard geldt dat een van de parochiekerken in Klarendal staat, we noemen deze organisatie daarom een organisatie *binnen* Klarendal. Het kerkgebouw van de Protestantse wijkgemeente waartoe Klarendal behoort, staat buiten Klarendal en wordt daarmee als buiten de wijk omschreven. Hieruit blijkt dat de indeling niet eenduidig te maken is.

Naast de feitelijke locatie van de religieuze organisatie is gevraagd naar de reikwijdte van de activiteiten. We onderscheiden hier activiteiten (vrijwel) uitsluitend gericht op en uitgevoerd in Klarendal, activiteiten in Klarendal en omstreken, activiteiten (vrijwel) uitsluitend in Arnhem en activiteiten in Arnhem en omstreken. In de volgende tabel is de reikwijdte aangegeven. Daarbij is ook vermeld hoeveel (pastorale) beroepskrachten de organisatie heeft.

tabel 2.1 Aantal beroepskrachten en reikwijdte van religieuze organisaties die actief zijn op maatschappelijk gebied

organisatie	Fte / beroeps- krachten	reikwijdte		
		Klarendal	Klarendal e.o.	Arnhem - Noord Arnhem e.o.
Ayasofya Moskee	2	×		
Geref. Kerk (Vrijgem)	2		×	
Leger des Heils	–			×
Stichting Het Kruispunt	1,5		×	
Prot. Gem. Arnhem	2		×	
r.-k. parochie De Wijngaard	5,3			×
Villa Klarendal	3 p.t.	×		
Vincentiusvereniging	0		×	

2.2 Initiatieven en resultaten

In de volgende tabel worden de sociaal-maatschappelijke initiatieven van de religieuze organisaties weergegeven. We gebruiken daarvoor een indeling uit eerder soortgelijk onderzoek. In die indeling wordt gewerkt met hoofdcategorieën en daartoe behorende activiteiten.

- *Pastorale zorg en hulpverlening*: bezoeken van zieken, gehandicapten, ouderen, gedetineerden, telefonische hulpdienst, slachtofferhulp.
- *Maatschappelijke zorg en hulpverlening*: inloopochtenden, of -middagen inloophuis, maaltijdbijeenkomsten, hulp bij schuldsanering, kleding, voedsel en goederen inzamelen en distribueren, hulp en opvang aan dak- en thuislozen, drugsverslaafden of illegalen.
- *Jeugd en jongerenwerk*: begeleiden van jongeren, clubactiviteiten, recreatieve activiteiten, kamp, huiswerkbegeleiding.

- *Maatschappelijke voorlichting*: voorlichting over maatschappelijke thema's gezondheid, politiek, religie.
- *Intercultureel*: openstellen (kerk)gebouw, bazaar, kennismaken met religieuze activiteiten, bijzondere maaltijden.
- *Gemeenschapsvorming*: koffiebijeenkomsten, feesten, excursie, gezelligheidsactiviteiten rond de feestdagen.

Zoals gemeld was voor het onderzoek een open vragenlijst samengesteld waarin tal van de genoemde activiteiten aan de respondenten werden voorgelegd (vrijwel alle informanten hebben voorafgaand aan het interview de lijst ter inzage gekregen). De voorgestelde activiteiten zouden ook een stimulans kunnen zijn om op het aangereikte spoor verder te denken en andere activiteiten te noemen.

Bij de inventarisatie van de activiteiten is gevraagd welke groepen voornamelijk worden bereikt. Daarbij kan een onderscheid worden gemaakt in (vrijwel) uitsluitend eigen leden, met name eigen leden, of bewoners. Met die laatste categorie is bedoeld dat in principe alle bewoners betrokken zouden kunnen zijn bij de activiteiten.

tabel 2.2 Overzicht van activiteiten en hun bereik

	<i>Ayasofya</i>	<i>Wijngaard#</i>	<i>Vincentius- vereniging</i>	<i>Prot. Gem.</i>	<i>Kruispunt</i>	<i>Villa Kl.</i>	<i>GKV-A</i>
<i>Pastorale zorg</i>	mn eigen leden	mn eigen leden		mn eigen leden	bewoners	leden*	leden
<i>Maatschappelijke zorg</i>	eigen leden	bewoners	bewoners	bewoners	bewoners	bewoners	bewoners
<i>Jeugd en jongeren</i>	eigen leden					bewoners	bewoners
<i>Gemeenschapsvorming</i>			bewoners	bewoners	bewoners		
<i>Intercultureel</i>	bewoners			bewoners			
<i>Maatsch. voorlichting</i>	eigen leden						

de afgelopen 10 jaar was de situatie anders door het werk van de wijkpastor

* bij Villa Klarendal is niet zozeer sprake van leden, bedoeld is 'vaste bezoekers'. De activiteiten van Villa Klarendal zijn gericht op werving. De termen bewoners, bezoekers en leden lopen dan ook wat door elkaar.

Toelichting op de activiteiten

Ayasofya

Pastorale zorg zoals rouwverwerking, hulp bij problemen, bezoekwerk bij lief en leed richt zich met name op de eigen leden. Als anderen (dan de eigen leden) een beroep op de moskee doen, zal dat niet worden geweigerd; in de praktijk komt dit echter weinig voor. Deze dienst wordt als zeer belangrijk gezien.

Maatschappelijke zorg, zoals schuldhulpverlening, vindt plaats vanuit het zogenaamde Zakat-fonds. Dat is een landelijk beheerd fonds waarin door de mos-

keel(leden) wordt gestort en van waaruit aanvragen worden gehonoreerd. Aantal aanvragen is niet bekend (want landelijk fonds).

Jeugd en jongerenwerk wordt vooral gedaan vanuit de jeugdvereniging en de studentenvereniging. Het gaat om ontmoetingen van jongeren onderling. Ook wordt huiswerkbegeleiding gegeven aan kinderen (met name van leden). Aantal deelnemers varieert van 5 tot 20.

Maatschappelijke voorlichting rond actuele thema's wordt gegeven op avonden voor de eigen leden. Te denken valt aan voorlichting over de nieuwe zorgverzekering.

R.-K. Parochie De Wijngaard

Pastorale zorg vindt vooral plaats voor eigen leden; het betreft vooral oudere leden. Klarendal is oorspronkelijk een katholieke wijk, er wonen ook nog katholieken, maar de bevolkingssamenstelling is gewijzigd.

De parochie in de wijk (nu opgegaan in De Wijngaard) kende een actieve wijkpastor. Op dit moment is er een vacature om het wijkpastoraat weer op te zetten en een beroepskracht aan te trekken. De activiteiten liggen op dit moment wat in de luwte, maar de gepensioneerde wijkpastor heeft in zijn elfjarige ambtstermijn in Klarendal veel voor de bewoners betekend. Omdat het onderzoek zich op religieuze *organisaties* (in dit geval dus de parochie) richt, zijn de werkzaamheden van deze wijkpastor buiten het onderzoek gebleven.

Maatschappelijke zorg vindt op dit moment niet veel plaats. De Caritasgroep wil wel initiatieven ontplooien, maar veel aanvragen zijn er niet. Die er zijn, verlopen deels via het zogenoemde Sodba (Stedelijk Oecumenisch Diaconaal Beraad Arnhem). Binnen Sodba zijn werkafspraken gemaakt over het afhandelen van steunaanvragen. Grotere aanvragen lopen via Sodba, op deze wijze werkt de parochie via een intermediaire organisatie mee aan schuldhulpverlening of steunaanvragen.

Vincentiusvereniging

Maatschappelijke zorg krijgt gestalte binnen een aantal organisaties die van de Vincentiusvereniging zijn uitgegaan. Sommige daarvan zijn verzelfstandigd in eigen stichtingen, zoals de Stichting Leergeld die uitgaven voor kinderen uit gezinnen met een smalle beurs mogelijk maakt. Te denken valt aan de aanschaf van een computer of fiets, of kosten voor activiteiten. De doelgroep wordt gevormd door gezinnen met kinderen tussen de 4 en 18 jaar. Er zijn ongeveer vijf aanvragen per week. Aanvragen worden behandeld door intermediairs (vaak voormalige 'klanten' van Leergeld). Leergeld heeft 1,5 fte beroepskracht.

Kleding distributie vindt onder andere plaats in het Vincentrum, een winkel waar goederen zoals kleding, 'kleinmeubelen', servies, computers, etc. worden verkocht tegen een redelijke prijs. Feitelijk ligt de winkel niet in Klarendal, maar zowel vrijwilligers als klanten van het Vincentrum komen veelal uit Klarendal.

De Vincentiusvereniging zelf geeft hulpverlening aan gezinnen, door middel van geld of goederen. Zij werkt samen in Sodba en grotere aanvragen zullen dan ook altijd via Sodba worden behandeld. Verzoeken tot steunverlening komen via verschillende kanalen zoals maatschappelijk werk, huisartsen, pastoraal medewerkers.

Er zijn ongeveer honderd aanvragen per jaar.

Ontwikkelingen met betrekking tot de Wmo worden gevolgd. Voor zover bekend is er in Arnhem nog geen actief Wmo-beleid. De Vincentiusvereniging heeft wel tijdens consultatierondes van de gemeente meegepraat.

Tot de gemeenschapsvormende activiteit wordt de Kerstherberg gerekend. De Kerstherberg is bedoeld voor iedereen die (juist) tijdens de kerstdagen behoefte heeft aan wat gezelligheid en ontspanning.

Protestantse wijkgemeente Opstandingskerk Arnhem

Pastorale zorg zoals rouwverwerking, hulp bij problemen, en bezoekwerk richt zich vooral op eigen leden. Daarbij geldt dat de wijkgemeente de band met de bewoners/leden in Klarendal wat is kwijtgeraakt omdat de kerk die in Klarendal was gesitueerd, is gesloten. De wijkgemeente waaronder Klarendal nu valt, ligt feitelijk aan de rand van een andere wijk, de Geitenkamp en Angerenstein. Om de banden weer aan te halen is de werkgroep Kerk in Klarendal opgericht. De werkgroep hoopt dat ze de kerk weer meer gezicht in Klarendal kan geven.

Maatschappelijke activiteiten vanuit de protestantse wijkgemeente zijn lastig aan te wijzen. Dat komt volgens de hoofdinformant omdat veel initiatieven zijn verzelfstandigd en/of stedelijk zijn.

Een aantal initiatieven waar de protestantse kerk (stedelijk) in participeert is:

- vluchtelingenplatform (is niet hetzelfde als vluchtelingenwerk). Dit platform verstrekt voorzieningen voor vluchtelingen en asielzoekers die tussen wal en schip dreigen te vallen.
- Arme Kant van Arnhem (stedelijk diaconaal consulent participeert in het overleg).
- participatie in wijkplatform Klarendal
- participatie in Sodba.

Gemeenschapsvorming komt naar voren in de organisatie van de jaarlijkse wijkfeestdag. De wijkgemeente presenteert zich ook op deze dag. Op de dag zijn er tal van sport- en spelactiviteiten en maaltijden.

Als interculturele activiteit wordt de jaarlijkse Iftarmaaltijd genoemd. Dat is een initiatief van de moskee in samenwerking met de religieuze instellingen in de wijk en het wijkplatform.

Stichting Het Kruispunt

In feite kan deze instelling niet onder wijkgebonden religieuze organisaties gerekend worden omdat zij niet in Klarendal ligt.

De pastorale activiteiten van het Kruispunt bestaan voornamelijk uit de openstelling van het, aan de rand van Klarendal gelegen, pastoraal opvangcentrum voor dak- en thuislozen, verslaafden, asielzoekers of mensen met psychiatrische problematiek. Er is gelegenheid tot ontmoeting of een gesprek. Er komen zo'n 30 tot 40 mensen per dag, over het hele jaar in totaal zo'n 400 verschillende bezoekers. Er worden wekelijks vieringen gehouden, hier komt een aantal van de bezoekers. Voor sommigen van hen is het Kruispunt hun kerk geworden.

De pastores van het Kruispunt begeleiden mensen soms pastoraal/mentaal in hun leven. Als voorbeeld wordt genoemd de mensen die zich wat gemengd voelen tussen de instanties en dan bij het Kruispunt een plek hebben waar ze kunnen afreageren en hun verhaal kwijt kunnen.

Maatschappelijk zorg bestaat uit het (incidenteel) begeleiden van mensen langs de verschillende hulpverleningsinstanties.

Tot de gemeenschapsbevorderende activiteiten worden de maaltijden gerekend. Dagelijks zijn er maaltijden voor de bezoekers.

Villa Klarendal

De pastorale activiteiten van Villa Klarendal bestaan uit vieringen, die worden vooraf gegaan aan maaltijdbijeenkomsten (of brunch). Deze vieringen vormen een combinatie van ontmoeting, samen eten en vieren. Hier doen tussen 10 en 15 mensen aan mee, met uitschieters naar 5 of 30.

Vanuit Villa Klarendal wordt bezoekwerk gedaan aan vaste bezoekers van de Villa. Het gaat hier om ongeveer 10 à 15 mensen.

Maatschappelijk zorg wordt verleend in de vorm van voedseldistributie. Mensen met een smalle beurs krijgen brood dat Villa Klarendal van de lokale Albert Heijn krijgt. (Dit voedselproject bestaat naast de Voedselbank.)

Tot de jeugd- en jongerenactiviteiten worden gerekend de dans- en dramaworkshop (5 à 10 mensen). De workshop zou moeten uitgroeien tot een vaste groep. Villa Klarendal organiseert jongerenclub en -coaching. Het gaat hier om begeleiding van met name Surinaamse en Antilliaanse meiden die vrij kwetsbaar zijn, maar het leven nog wel op de rails hebben. Villa Klarendal wil helpen het leven op de rails te houden.

Daarnaast organiseert Villa Klarendal sport- en spelactiviteiten op het speelterrein (5 à 10 jongens). Ook heeft men meegedaan met de organisatie van een *sportclinic*, waarbij het initiatief bij de Vrijgemaakte Gereformeerde Kerk lag.

Villa Klarendal werkt mee met de huiswerkbegeleiding en computerles van het wijkcentrum.

Gereformeerde Kerk (vrijgemaakt)

De GKV-A heeft haar eigen pastorale netwerk en gespreksgroepen; daarnaast probeert men zo veel mogelijk op de samenleving gericht te zijn.

Er is een activiteit geïnitieerd met de titel *Dare to be different*. Vanuit de kerk wordt op twee zaterdagen per jaar allerhande vrijwilligerswerk uitgevoerd. Met Kerst wordt brood van één dag oud, uitgedeeld aan mensen met een smalle beurs.

Het project *Athletes in Action* (AIA) richt zich met name op jongeren. Via sportactiviteiten probeert men hen te bereiken.

2.3 Samenwerking

Er zijn verschillende lijnen van samenwerking te tekenen. Het wijkplatform is een instantie dat zich in het centrum van één van die netwerken bevindt. De moskee en de protestantse gemeente hebben zitting in dit platform. De gepensioneerde wijkpastor van de r.k. parochie had er zitting in namens de kerk. Nu hij met pensioen is, blijft hij op persoonlijke titel betrokken, onder andere als journalist van de wijkkrant.

Villa Klarendal is niet in het wijkplatform aanwezig. Naar eigen zeggen wordt hen de deelname aan het platform ontzegd vanwege anti-religieuze sentimenten binnen het platform en omdat men Villa Klarendal als evangeliserende instantie wil weren. Daarbij is het imago van evangelische groepen in de wijk wat slecht door de activiteiten van De Deur die in het verleden in Klarendal hebben plaatsgevonden.

De opbouwwerker van het wijkplatform geeft zijn standpunt weer: Villa Klarendal heeft gevraagd lid te worden van het wijkplatform. Deze wilden daar geen gehoor aan geven, echter zonder opgaaf van redenen. Zij hebben de Villa wel per

brief aangeboden om vanuit de bewonersinvalshoek zitting te nemen. Dit wilde Villa Klarendal niet. De contacten zijn nu informeel en ze weten elkaar te vinden indien nodig.

Het Sodba is een soortgelijk kristallisatiepunt voor ontmoeting en samenwerking. Sodba is echter een stedelijk initiatief en een tweedelijns overleg. Hiermee overstijgt het de belangen van de wijk Klarendal en daarmee het aandachtsveld van dit onderzoek.

Een ander netwerk is het informele persoonlijke netwerk. Iedereen meldt contact met de wijkagenten; ze kennen hen, zij kennen de instanties en als het nodig is weten ze elkaar te vinden. Ook vanuit de Protestantse Gemeente hebben leden van de werkgroep Kerk in Klarendal op persoonlijke titel, als bewoners van de wijk, contacten. Een uitzondering is de dominee van de Gereformeerd Vrijgemaakte Kerk. Hij is alleen bekend bij de medewerkers van Villa Klarendal. Het contact met de moskee is eveneens aanwezig. Men kent elkaar wel, ontmoet elkaar in het wijkplatform, maar verder is er niet veel contact tussen r.-k. en protestants enerzijds en moskee anderzijds.

Villa Klarendal heeft contacten met de Vrijgemaakte kerk, vanuit een project rond sport in de wijk en de Alphacursus. Andere instanties lijken het contact met Villa Klarendal af te houden, of minimale prioriteit te geven. De woordvoerder van de Protestantse Gemeente distantieert zich van de werkwijze van de Villa, de pastor van de parochie moet nog contact opnemen, maar geeft dat geen prioriteit, de Vincentiusvereniging heeft wel contacten gehad, maar houdt dit verder af. Als voorbeeld noemde de Vincentiusvereniging het verzoek van Villa Klarendal om adressen voor hun voedseldistributie. Daar hebben noch de Vincentiusvereniging noch de r.-k. parochie en de kerkelijke vertegenwoordigers van de Protestantse Gemeente aan willen meewerken.

De voorzitter van het moskeebestuur kent de mensen van Villa Klarendal wel, wil ook wel met hen praten, want hij wil met iedereen wel praten. En als Villa Klarendal wil proberen hem te bekeren, zal ik proberen hen bekeren, zegt hij.

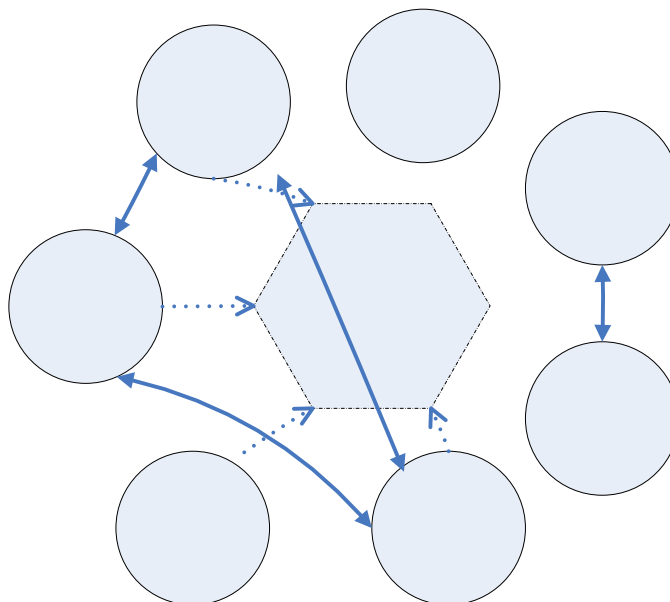
Binnen het veld van religieuze organisaties lijken alle organisaties hun eigen spoor te trekken, waarbij de Villa wat geïsoleerd staat. Van echte samenwerking is slechts sprake bij organisaties die in het wijkplatform zitting hebben, en in de vorm van de gezamenlijke Iftarmaaltijd, en van de jaarlijkse wijkmarkt.

De Gereformeerde Kerk (vrijgemaakt) wordt alleen genoemd door de informant van Villa Klarendal, bij de andere informanten lijkt de Vrijgemaakte kerk in het geheel niet in beeld te zijn.

Overigens meldt de predikant van de Vrijgemaakte kerk een maandelijks (stedelijk) initiatief in hun kerkgebouw (buiten Klarendal) waarin een aantal 'bijbelge-

trouwe kerken' bidden voor het welzijn van de stad en haar wijken. De predikante van de Protestantse Gemeente kent dit initiatief niet.

figuur 2.1 Schematische voorstelling van samenwerking tussen relevante religieuze organisaties

In figuur 2.1 is een schematische voorstelling gegeven van de genoemde samenwerkingsverbanden. Hierin zijn met dikke pijlen de vormen van samenwerking weergegeven. Er is zo een 'netwerkje' te tekenen van de parochie, de protestantse gemeente en de Vincentiusvereniging. Met gestippelde pijlen is aangegeven welke instanties zitting hebben in het wijkplatform. Dit wijkplatform zelf is met een stippelijijn omgrensd, omdat het zelf geen religieuze organisatie is.

Controle op de gegevens

Volgens de opbouwwerker van het Wijkplatform Klarendal is aan de resultaten van voorgaande onderzoeksgegevens niet veel toe te voegen. Een gesprek met hem bevestigt een en ander. Tot de leden van het Wijkplatform behoort een 'oudgediende' van het kerkgebouw van de Protestantse Gemeente dat als laatste gesloten is in de wijk, de Pnielkerk, in de persoon van mevr. Christien Hilberts. Verder wordt de r.-k. parochie vertegenwoordigd door de oud pastor Jan Brugman. De Islamitische Unie wordt vertegenwoordigd door dhr. Budak. Structureel speelt religie en de diaconale taken van de religieuze organisaties geen rol in de overleggen van het wijkplatform. Op persoonlijke titel zijn er wel eens gesprekken met de werkers van Het Kruispunt en van Villa Klarendal. Het werk van de Gereformeerde Kerk Vrijgemaakt in de wijk is hem niet bekend.

Samenvattend kan worden gesteld dat de opbouwwerker van de wijk niet op de hoogte is van en geen zicht heeft op de activiteiten die vanuit religieuze instellingen worden ondernomen.

De wijkagent, de heer René Huls, geeft aan met geen enkele vertegenwoordiger van een religieuze groepering contact te hebben. Grote uitzondering is wederom de gepensioneerde r.-k. pastor Jan Brugman.

Tot slot kan nog worden opgemerkt dat er niet veel contacten zijn met de burgerlijke gemeente. De informanten weten niet veel over activiteiten rondom de Wmo. Eén respondent meent dat de Wmo in Arnhem pas per 2008 zal worden geëffectueerd. Op stedelijk niveau is de Wmo wel onderwerp van gesprek van de kerken rond armoedeproblematiek, zo meldt de stedelijk diaconaal consulent van de Protestantse Gemeente.

Plannen rond de aanpak van minister Vogelaar zijn er nog niet in Arnhem (eind september komt een rapport), de informanten zijn niet door de gemeente benaderd om hierover mee te praten.

2.4 Klarendal als prachtwijk

De meeste informanten zien de toekomst van Klarendal positief in. De mate waarin de plannen van Vogelaar hier een bijdrage aan kunnen leveren, beoordelen zij verschillend. Het meest terughoudend is de informant van de parochie. Hij juicht toe dat de wijk serieuze aandacht krijgt, maar uit tegelijk zijn vrees (uitdrukkelijk met de vermelding niet cynisch te willen zijn) dat dit mogelijk de zoveelste ronde is om projecten op te zetten.

Volgens de moskee kan Klarendal alleen een prachtwijk worden als de moskee gezien wordt. De moskee draagt veel bij aan de leefbaarheid van de wijk en vertegenwoordigt veel moslims, waarvan er ook nog eens veel wonen in Klarendal.

De andere instanties wijzen er uitdrukkelijk op dat vooral aansluiting met de bewoners van belang is om van Klarendal een prachtwijk te maken. Extra geld is dan altijd welkom, maar het initiatief moet bij de bewoners liggen en het moet niet wederom een project van professionals worden. Zowel de Villa als de Vincentiusvereniging (de meest actieve spelers in Klarendal) richten zich in hun werk dan ook op die bewoners.

2.5 Samenvattend

De twee meest actieve instanties die we vonden zijn de Vincentiusvereniging en Villa Klarendal. De Wijngaard en de protestantse wijkgemeente hebben een veel groter aandachtsgebied dan alleen Klarendal. Zij geven beide aan wel kerk in Klarendal te willen zijn, maar om verschillende redenen is dit (nog) niet van de grond gekomen. Bij de RK kerk is een vacature voor wijkpastor, bij de Protestantse Gemeente heeft de werkgroep nog geen concrete projecten in ontwikkeling. Nogmaals moet opgemerkt worden dat de wijkpastor van de Sint Jansparochie een zeer actieve rol in de wijk, op individueel en structureel niveau, heeft gespeeld voor zijn pensionering.

Overduidelijk in opkomst zijn de activiteiten van de dominee van de Gereformeerde Kerk Vrijgemaakt. Hij organiseert vele op de wijk gerichte activiteiten. Opvallend is dat de meeste andere actoren in de wijk, zowel de religieuze als de maatschappelijke, hem niet kennen en niet van zijn activiteiten op de hoogte zijn.

Een concrete samenwerking tussen de religieuze organisaties vindt plaats bij de jaarlijkse Iftarmaaltijd.

Tot slot zijn nog aanwezig het Stichting Het Kruispunt, De Instap en de moskee. Het Kruispunt bevindt zich in feite buiten Klarendal, de moskee ligt op de grens daarvan. De benadering van beide lijkt te zijn dat ze aanwezig zijn in de wijk en beschikbaar zijn voor wie een beroep op hen doen. Ze zijn (in tegenstelling tot Villa Klarendal en de Vincentiusvereniging) niet zozeer actief in de zin dat ze erop uittrekken om activiteiten te ondernemen.

De Instap is een Oecumenische Stichting voor pastorale nazorg aan ex-gedetineerden in Arnhem en omgeving. Deze is wel in Klarendal gesitueerd (in de molen De Kroon) maar heeft een regiofunctie en is niet op de wijk betrokken.

figuur 2.2 Deel van Arnhem-Noord, met beschreven locaties gemarkeerd. Klarendal is met zwarte lijn aangegeven

figuur 2.3 Detailweergave van Klarendal

3 Generaliseerbaarheid naar elders

3.1 Inleiding

In het eerste gedeelte van het rapport staan de resultaten van het onderzoek in Klarendal op wijkniveau. Het tweede gedeelte van het rapport geeft de resultaten weer van de toetsing van deze resultaten bij deskundigen. De vragen die aan hen zijn voorgelegd, hebben betrekking op de generaliseerbaarheid van de resultaten in Klarendal. Kun je stellen dat de rol van religie in Klarendal vergelijkbaar is met de rol die religie speelt in andere wijken die door minister Vogelaar zijn aangewezen als aandachtswijken? Waarin zitten mogelijk de verschillen?

3.2 Herman Noordegraaf

Meneer Noordegraaf is universitair docent voor diaconaat en daarnaast bijzonder hoogleraar voor diaconaat aan de Protestantse Theologische Universiteit (PthU) vestiging Leiden. Aan deze universiteit worden studenten opgeleid die predikant willen worden in de Protestantse Kerk in Nederland.

Voordat meneer Noordegraaf ingaat op de hem voorgelegde vragen wil hij opmerken dat hij geen algeheel overzicht heeft van alle diaconale activiteiten op stedelijk niveau van de Protestantse Kerk in Nederland, omdat een recent overzicht gebaseerd op onderzoek ontbreekt. Wel kan hij op grond van rapporten en andere publicaties en van contacten een aantal indrukken geven.

De situatie is heel verscheiden wat betreft het diaconale werk in oude wijken. Kerken in deze wijken vergrijzen sterk en er blijft een kleine groep over, waarna soms zelfs de kerk uit de buurt verdwijnt. Deze situatie verandert niet vanzelf. Daar moet bewust over nagedacht worden: hoe kunnen we kerk in deze buurt zijn? Wanneer het antwoord daarop helder is zijn er verschillende mogelijkheden: je kunt aansluiting zoeken bij de bestaande groep (als die er nog is) of je kunt nieuwe initiatieven nemen op grond van beleidsbeslissingen op centraal niveau in samenspraak met de kerk in de buurt.

Een tweede belangrijk punt is dat kerken in de wijk of buurt een herkenbare plek hebben. Dat kan het kerkgebouw zijn of een andere ruimte.

Een derde punt is dat er een beroepskracht moet zijn die vanuit die ruimte de wijk of de buurt intrekt. Hij of zij moet 'gewoon' beginnen met er te zijn, met contacten leggen, vertrouwen te winnen. Kortom, er werken op grond van wat men noemt de presentietheorie. Deze beroepskracht kan bijvoorbeeld een predikant zijn met ook een diaconale opdracht of een diaconaal werker. In zo'n geval

kan de financiering ook uit diaconale middelen plaatsvinden. In de hervormde kerk hebben diaconieën veelal vermogens die dit mogelijk maken. In verbinding daarmee springt soms ook de landelijke kerk voor een bepaald aantal jaren bij. De Parochiële Caritas Instellingen zouden ook dit soort werk kunnen ondersteunen en zich dus niet moeten beperken tot individuele hulp aan mensen in financiële problemen.

Het werken in wijk en buurt is te intensief om alleen door vrijwilligers te laten doen. Wanneer een beroepskracht het goed aanpakt haken er vrijwilligers aan. Belangrijk is dat hij of zij niet alleen toerustingswerk doet, maar vooral uitvoerend werk, tot het koffie schenken toe. Professionals en vrijwilligers kunnen elkaar dus versterken.

Dit zijn de factoren die volgens meneer Noordegraaf van invloed zijn op het al dan niet aanwezig zijn van de kerk in oude wijken en de buurt: er bewust voor kiezen om daar te willen zijn en hoe je dat zou kunnen, het fysiek aanwezig zijn, de aanstelling van een beroepskracht die werkt in verbinding met vrijwilligers met als uitgangspunt er zijn in de wijk en buurt, contacten opbouwen en op grond daarvan activiteiten opbouwen.

Het is volgens meneer Noordegraaf interessant om waar te nemen dat ook van buiten de gevestigde kerken initiatieven komen, meer vanuit evangelicale kring. Hij denkt bijvoorbeeld aan de projecten van Youth for Christ in diverse oude wijken, zoals in de Millinxbuurt in Rotterdam. Zij weten daar Antilliaanse jongeren te bereiken die niemand anders bereikt en die zij – met vallen en opstaan – aansluiting doen vinden bij de reguliere samenleving. Dit type geloof spreekt met name migranten met een christelijke achtergrond aan. Veelal ligt meer dan bij het werk van de gevestigde kerken de nadruk op de verbinding met evangelisatie, het winnen van mensen voor het geloof. Dit verschil in benadering moet naar zijn mening echter geen beletsel zijn om samen te werken en op zijn minst met elkaar contact te hebben en tot afstemming te komen.

De burgerlijke overheid financiert een aantal van de activiteiten in de Millinxbuurt. Dat is naar de mening van meneer Noordegraaf terecht omdat het wel degelijk mogelijk is voor een overheid bij de handhaving van de scheiding en kerk en staat om activiteiten die maatschappelijk van belang zijn te subsidiëren. Helaas leven hierover veel vooroordelen bij politici en ambtenaren. Kerken zouden duidelijk moeten maken dat dit mogelijk is zonder de scheiding tussen kerk en staat in gevaar te brengen. In een aantal gemeenten, zoals Rotterdam, Den Haag en Amsterdam gebeurt dit ook.

Mogelijkheden voor kerken voor activiteiten in de stad komen er ook in het kader van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning, de WMO. Uit onderzoek dat meneer Noordegraaf in Groningen en Drenthe deed, bleek dat kerken terughoudend waren om deel te nemen aan het WMO-overleg. Een heel praktisch punt

was hoe de burgerlijke gemeente het gesprek met kerken kan organiseren. Er zijn veel verschillende kerken en deze werken lang niet altijd samen. Er zijn echter ook voorbeelden dat kerken in het kader van de WMO wel samenwerken. Dat gaat breder dan de kerken die gewoonlijk betrokken zijn in de Raad van Kerken. Ook orthodox-protestantse en evangelicale kerken doen me. Die samenwerking is dan heel doelgericht de WMO. Het staat wel allemaal nog aan het begin, maar de WMO biedt zeker kansen.

Datzelfde geldt voor de wijkaanpak van minister Vogelaar. Meneer Noordegraaf is enthousiast wanneer het gesprek gaat over de mogelijkheden die de kerk heeft om mee te werken. Maar ook hier geldt wat eerder gezegd werd over de factoren die van invloed zijn op de aanwezigheid van de kerk in wijk en buurt. Het vereist ook een bewustzijn dat er problemen zijn die niet met een wijkaanpak zijn op te lossen, zoals te laag inkomen en werkloosheid. Uiteraard kunnen kerken wel signaleren als er op dat vlak problemen zijn. Dat ziet hij als een belangrijke taak voor kerken: signaleren vanuit wat men in de aanwezigheid in de wijk tegenkomt. Hij vat het samen: aanwezig zijn – alert zijn – signaleren naar de gemeente en organisaties in het publieke domein (bijvoorbeeld woningcorporaties, nutsbedrijven). Vanuit de inhoud van wat je tegenkomt, de kennis die je daarbij opdoet, moet je het gesprek aangaan met de overheid en anderen.

3.3 Nienke van Dijk

Van Dijk is directeur van STEK in Den Haag. STEK is een onafhankelijke stichting, oorspronkelijk opgericht door de Protestantse Gemeente Den Haag. Ze werken met opdrachtgevers zoals de kerkenraad, de diaconie van de Protestantse Gemeentes, algemeen jeugdwerk, migrantenkerken, de burgerlijke gemeente. Zij geven STEK jaarlijks opdrachten om uit te voeren.

De taken van STEK zijn:

- bezinning en ontmoeting, bijv. interreligieuze vieringen en gesprekken
- kerkelijke hulpverlening
- kerkelijk opbouwwerk

Zij faciliteren en organiseren met name, maar dragen ook zorg voor Personeel en Organisatie. Er zijn veel projecten die door STEK worden georganiseerd: buurt- en kerkhuizen in achterstandswijken, sollicitatieprojecten, een ecologische tuin aanleggen en draaiende houden, vluchtelingenopvang, in wijkgemeentes een buurtmaaltijd organiseren.

Ook voor de Gemeente Den Haag speelt STEK een belangrijke rol in de organisatie van een grote internationale conferentie rond 'de verklaring voor de rechten van de mens', waar ook religieuze wereldleiders komen spreken, waaronder de Dalai Lama.

Een ander voorbeeld. STEK organiseert op dit moment ook in samenwerking met Socialsofa een tweetal initiatieven omtrent kunst in de wijk. Er worden dan door Socialsofa banken in een wijk geplaatst die door de wijkbewoners zelf worden ‘bekleed’ (www.socialsofa.com).

Vergelijking met andere steden

In het algemeen denkt Van Dijk dat de kerkelijke betrokkenheid bij de situatie in de Arnhemse wijk Klarendal niet representatief is voor grote tot middelgrote steden in Nederland.

Vanuit haar ervaring, met name in het westen, zijn er veel meer initiatieven vanuit kerkelijke instellingen en groeperingen. Ze vertelt over de situatie in Den Haag.

Ook in Utrecht en Amsterdam zijn vergelijkbare centra die vanuit de behoefte en vragen van de mensen werken. Haarlem heeft Stem in de Stad, en ook in Zwolle is een wijkgerichte aanpak. In veel andere steden weet Van Dijk de aanwezigheid van bijvoorbeeld inloophuizen, buurthuizen, Urban Mission projecten, oude-wijkenpastoraat.

Projecten

STEK kan voortborduren op een diaconale traditie in Den Haag die erg actief en rijk was. Het pand waar zij gevestigd zijn – een mooi pand - is ook van de diaconie. Zij hebben gedeeltes verhuurd aan andere maatschappelijke organisaties, mede vanwege de uitstraling naar buiten met betrekking tot openheid naar de samenleving.

In de wijk Transvaal heeft STEK de Paardenberg. Dit is een buurt- en kerkhuis. Er werken twee beroepskrachten in 1,5 fte. Zij werken volgens de presentiemethode

De Paardenberg is gevestigd in een voormalige kerk die vijftien jaar geleden door de burgerlijke gemeente is opgekocht. Het gebouw wordt nu gezamenlijk gebruikt door STEK, een welzijnsorganisatie en een moslimorganisatie. De voormalige kerkzaal exploiteren ze samen in een aparte stichting, als multifunctionele en multi-religieuze ruimte.

De eerste anderhalf jaar na de opening van De Paardenberg, vijftien jaar geleden, kwam er nagenoeg niemand binnen. In de loop van de jaren is het gegroeid en nu komen er gemiddeld 300 bezoekers per week voor verschillende activiteiten. De keuze is er geweest het uitdrukkelijk geen kerk meer te laten zijn. Ze zijn recentelijk wel weer op zondag experimenteel begonnen met vieringen.

Voor de maatschappelijke activiteiten en buurt- en kerkhuisen zoals De Paardenberg wordt (gedeeltelijk) subsidie bij de burgerlijke gemeente aangevraagd. De exploitatiekosten worden door de Protestantse Gemeente gedragen.

In de Schilderswijk is een werkgroep Oecumenisch Pastoraat. Daarin werken alle godsdiensten samen, inclusief religieuze congregaties die in die wijk wonen. Die religieuzen, vaak voormalig missionarissen, zijn zeer actief in de wijk.

In een kerkgebouw in die wijk is een uitdeelpunt van de Voedselbank gekomen. STEK heeft daaraan een diaconaal werker toegevoegd die ‘meelift’ op de activiteiten rond de Voedselbank en zo in contact komt met de deelnemers. Zo heeft zij met een groep gedoopte asielzoekervrouwen theater gemaakt en heeft een collectief (zonder winstoogmerk) opgericht voor die vrouwen om te cateren. De vrouwen kunnen op die manier zelf bijdragen aan hun eigen levensonderhoud.

In de Laakkapel wil men een buurtuitvaartcentrum beginnen, waar mensen opgebaard kunnen worden, en van waaruit begraven kan worden. De groepen die men hiermee wil bedienen zijn moslims en mensen zonder kerkelijke binding.

STEK heeft ook een project opgericht voor de opvang en begeleiding voor kinderen en jongeren in Moerwijk waarin dat probleem zich aandient. Dat is een aparte stichting die deelneemt in STEK.

Ook in Den Haag is Youth for Christ actief. Een van de projecten die ze uitvoeren is *the Mall*, een jongerencentrum met name voor Antilliaanse jongeren. Evenals in Rotterdam, zoals Noordegraaf vertelde, krijgt Youth for Christ in Den Haag een gedeelte van de financiering voor maatschappelijke activiteiten door de burgerlijke gemeente. Verder worden ze ook door de diaconie van de Protestantse Gemeente betaald. Volgens Van Dijk is dit in meerdere steden zo.

Samenwerking met de burgerlijke overheid

De verhouding tussen overheid en kerken is in Den Haag de laatste jaren verbeterd. Dat komt haars inziens door de contacten met migrantenkerken en met moslims en bezoeken van politici (stedelijk en landelijk) aan de moskee.

Er is een motie geaccepteerd waardoor de gemeente ook sociale activiteiten van religieuze instellingen (ook kerken, moskeen en mandirs) kan ondersteunen. De sociale activiteiten van religieuze instellingen moeten open zijn naar de samenleving, dus voor wijkbewoners en niet alleen voor de eigen achterban. Dat was volgens Van Dijk een trendbreuk, uiteraard voorafgegaan door veel gesprekken.

In een andere wijk heeft de Protestantse Gemeente en Jantje Beton een speeltuin geplaatst. De wethouder heeft deze geopend.

3.4 Jan Hopman

Jan Hopman is pastoraal werker in een r.k. parochie in Breda-Noord, de van oudsher oudere en armere buurt van Breda. Hij is voor de helft aangesteld als parochiepastor en half voor diaconie. Hij werkt samen met twee emeritipriesters en een collega diaken.

Vergelijking met andere steden:

Het beeld dat van Klarendal geschetst wordt, is voor hem herkenbaar. De situatie was ook zo in zijn parochie toen hij daar in 2004 werd aangesteld. Er waren bijvoorbeeld geen contacten met de moskee, en niet veel samenwerking met andere migrantenkerken.

Samenwerking met andere religieuze instellingen:

De samenwerking met de moskee is zich aan het uitbreiden, met andere religieuze organisaties zou het wat hem betreft beter kunnen. Er is op incidenteel niveau overleg, bijvoorbeeld met het Leger des Heils en met de Protestantse Gemeente in de vorm van informatie-uitwisseling over het opzetten van een Inloophuis. Met de voorgangers van andere religies en religieuze groeperingen zijn contacten naar aanleiding van de interreligieuze viering tijdens de Vredesweek.

Volgens pastor Hopman hebben de meeste kerken moeite de brug te slaan naar de samenleving. Hij ziet zichzelf als een uitzondering. Volgens hem beperken veel pastores zich tot liturgisch en catechetisch werken en gaat hun aandacht niet naar de diaconie. Daarvoor zijn ze vaak ook niet opgeleid.

De samenwerking op het gebied van de diaconie is met de dominee van de Protestantse Gemeente is minimaal.

In het kerkgebouw van de parochie 'kerken' ook christenen uit Sri Lanka, zij huren de kerkzaal, verder is er geen samenwerking.

In Breda-Noord zijn wel een aantal migrantenkerken, maar die zijn verscholen. Er is een Chinese kerk en een Protestantse kerk voor 'allochtonen'. Hij zou daar meer contacten mee willen hebben en gaat daar werk van maken.

Projecten van de parochie

Vredesweek

Deze activiteit is een uitzondering wat betreft de samenwerking. De pastor is de drijvende kracht achter de organisatie van de Vredesweek. Hij heeft dit mede aangegrepen als kapstok om tot een verdergaande samenwerking te komen tussen de verschillende religies en kerken en de maatschappij. De uitvoering wordt gedaan door een parochiële werkgroep 'vredesweek', bestaande uit vrijwilligers.

In de Vredesweek vinden er veel activiteiten plaats:

- een interreligieuze viering (Boeddhisten, moslims, Bahá'í, Hindoes, protestanten en katholieken),
- een multiculturele avond, waar ook veel jongeren komen van alle etnische minderheden,
- een vredeskalender wordt uitgegeven in samenwerking met de basisschool,
- samen met voetbalverenigingen en jongeren een debat aangaan over geweld op het voetbalveld.

Inloophuis

Hopman heeft de Inloop opgericht in Breda-Noord, in een gebouw apart van de parochiekerk. De Inloop is vorig jaar afgebrand, maar weer opnieuw geopend. Nu komt er, op initiatief van meneer Hopman, ook een Inloop in een andere wijk in Breda-Noord, te weten Haagse Beemden. De gemeente wil het naar alle waarschijnlijkheid financieren.

Hij organiseert daar gespreksavonden en voorlichtingsbijeenkomsten, bijvoorbeeld voor Solidariteit, over spijkerbroeken. Daarmee zoekt hij de samenleving op en is onderdeel van de kerkelijke presentie.

Samenwerking met andere seculiere instanties

Er wordt in de Vredesweek samengewerkt met de Migrantenraad, scholen en de Katholieke Bond voor Ouderen.

De burgerlijke gemeente werkt hier ook aan mee, eerst middels contacten en interesse. Na verloop van tijd is er ook een financiële impuls vanuit de gemeente gekomen. De wethouder komt nu gemiddeld drie tot vier keer per jaar bij de parochie langs.

Hopman is deelnemer in het Netwerk sociale cohesie, een initiatief van de Migrantenraad. Andere kerken zijn hierin niet vertegenwoordigd.

In het Inloophuis werkt hij samen met hulpverlenende instanties zoals het opbouwwerk en maatschappelijk werk, geestelijke gezondheid, de sociale dienst en schuldhulpverlening.

Beleid van minister Vogelaar

Hopman is zeer expliciet over de mogelijke taken van de kerken in het beleid van minister Vogelaar. Hij somt op:

- actief onderdeel zijn in dat hele proces van de transformatie en aanwezig zijn, betrokken zijn,
- opletten dat de mens centraal blijft staan en ervoor waken dat er niet over mensen heen gelopen wordt,

- aansluiten bij initiatieven als de Vredesweek en Migrantenweek en erbij betrokken zijn,
- bijdragen aan maatschappijkritische bewustwording,
- inbrengen van armoedeproblemen, de groeiende tweedeling in het land,
- interreligieuze samenwerking op concrete problemen in de wijk en deze niet beperken tot theologische debatten en vieringen.

3.5 Timke Visser en Nora Asrami

Beide werken zij voor de Stichting Islam en Burgerschap in Den Haag. Mw. Timke Visser als bureaucoördinator, Mw. Nora Asrami als bureaumedewerker.

Vergelijking met andere steden

Het eerste onderwerp dat zich in het gesprek aandient is de verhouding tussen religieuze organisaties en de plaatselijke overheid. Een stagiair van Islam & Burgerschap heeft onderzoek gedaan naar de houding van gemeenten ten opzichte van de maatschappelijke rol van imams. Je ziet daarin volgens haar een gemengde invulling. De ene gemeente heeft het standpunt niet samen te werken, andere gemeenten initiëren juist mogelijkheden om samen te kunnen werken. Het meest opvallende voorbeeld van deze laatste houding is de gemeente Amsterdam in het stadsdeel Slotervaart. ‘Daar is de gemeente de grens van de scheiding kerk en staat bijna overgestapt’, vertellen Visser en Asrami. In Slotervaart wordt veel in interreligieus verband gedaan om de leefbaarheid van de wijk te verbeteren. De gemeente heeft een ambtenaar radicalisering aangesteld die met jongeren in de wijk werkt. Eveneens krijgen imams vanuit de gemeente een training, gegeven door een ambtenaar, over signalering van radicalisering. De trainer is Marokkaan en komt uit de hulpverlening.

In Gouda en de Schilderswijk in Den Haag zijn buurtvaders aangesteld, in samenwerking met de gemeente en de moskee. De initiatieven komen volgens de geïnterviewden uit de moslimgemeenschap. In de Utrechtse wijk Overvecht zijn er ook projecten die op de eigen jongeren zijn gericht over wijkgerelateerde onderwerpen.

Gemeenten hebben veel overleg met de moskeeën maar bieden geen projecten aan. De initiatieven tot concrete projecten komen bijna altijd van de moskeeën. Op dit moment met name rond radicalisering.

De activiteiten die zich in en vanuit een moskee afspelen zijn afhankelijk van het moskeebestuur en de imam. Als beide bijvoorbeeld niet goed Nederlands spreken, zullen er weinig activiteiten naar buiten plaatsvinden. Daarnaast is het afhankelijk van de bezoekers van de moskee. Wanneer dit met name oudere mannen zijn, zijn de activiteiten naar alle waarschijnlijkheid niet naar buiten gericht.

De deskundigen weten te melden dat Milli Görüs, de organisatie waar de moskee in Klarendal onder valt, erg actief zijn, maar vooral voor de eigen groep. Het beeld van de moskee in Klarendal is wel gangbaar in de meeste andere steden op de genoemde uitzonderingen na. De meeste moskeeën zijn er louter voor de eigen gemeenschap. Er zijn wel eens open dagen, maar de opkomst is, volgens Asrami, niet zo hoog.

Ook herkenbaar is de Iftarmaaltijd.

Jongeren bezoeken over het algemeen activiteiten in wijk- en buurtcentra en niet zozeer in de moskee.

Een activiteit van de moskee in Klarendal is vergelijkbaar met andere moskeeën in het land namelijk het cursusaanbod, vaak in samenwerking met hulpverleningsorganisaties. Bijvoorbeeld over belastingen, inburgering, gezondheidsvragen enz.

3.6 Hasan Yar

Hasan Yar is directeur van Ihsan. Ihsan is een landelijke non-profit organisatie op het gebied van welzijn en zorg. De organisatie richt zich op maatschappelijk activeringswerk.

Desgevraagd denkt ook Yar dat de maatschappelijke activiteiten van de religieuze organisaties in Klarendal niet veel afwijken van de rest van Nederlandse (middel)grote steden. Hij meent dat de activiteiten representatief te noemen zijn. Het valt hem wel op dat er relatief veel religieuze organisaties aanwezig zijn in de wijk. Hij kent de meeste wijken met één a twee actoren op dit gebied.

De moskee vervult min of meer dezelfde rol en voert dezelfde maatschappelijke activiteiten uit als in andere hem bekende steden.

Volgens hem is ook de verhouding tussen religieuze organisaties en de gemeentelijke overheid overeenkomstig. Naar zijn mening zijn in geen enkele van de 'krachtwijken' de religieuze organisaties betrokken bij het vormgeven van het beleid in de wijken. Moskeeën zijn vaak niet eens op de hoogte van het feit dat ze zich in een dergelijke krachtwijk bevinden.

4 Conclusies

4.1 Conclusies

De analyse van de maatschappelijke activiteiten van religieuze organisaties in de Arnhemse wijk Klarendal is door deskundigen vergeleken met andere steden in Nederland. De uitkomsten van deze vergelijking geven geen eenduidig beeld. De onderlinge verschillen zijn groot, per religieuze organisatie en per stad of wijk. Desalniettemin kunnen er een aantal conclusies getrokken worden ten aanzien van de algemeenheid van de diaconale activiteiten in Klarendal.

4.1.1 *Activiteiten*

De maatschappelijke activiteiten van religieuze instellingen in de wijk Klarendal zijn als volgt te categoriseren:

De activiteiten van de Protestantse Gemeente Arnhem in de wijk Klarendal zijn in vergelijking met de grote steden in het westen van het land minimaal. In de meeste (grotere) steden zijn er volgens de deskundigen uitdrukkelijk meer activiteiten. In vergelijking met andere middelgrote tot kleine steden, die niet in de randstad zijn gelegen, is de situatie vergelijkbaar.

De rooms-katholieke parochie lijkt tijdens de werkzaamheden van de thans gepensioneerde wijkpastor veel activiteiten te hebben ontwikkeld. In Breda-Noord is een overeenkomstig beeld te geven. Het ontbreekt echter binnen de Rooms-Katholieke Kerk aan duidelijk zicht op diaconale activiteiten op landelijk niveau en er is evenmin sprake van een eenduidig landelijk diaconaal beleid. Hierdoor kunnen geen conclusies worden getrokken ten aanzien van generaliseerbaarheid van de activiteiten.

De moskee lijkt zich, evenals elders in het land, vooral op de eigen kring te richten. Uitzondering op deze regel zijn een aantal moskeeën in Amsterdam, Utrecht en Den Haag want zij zijn met hun activiteiten meer op de wijk betrokken en hebben een samenwerking met de plaatselijke overheden.

De vele activiteiten van evangelische signatuur, in casu Villa Klarendal van Youth for Christ en de Gereformeerde Kerk Vrijgemaakt worden door de meeste deskundigen herkend. Zij zijn met name in de grote steden belangrijke actoren op

diaconaal gebied, maatschappelijk activeringswerk en vorming. Ze bereiken vooral allochtone christenen.

4.1.2 Samenwerking

Wat betreft de samenwerking tussen de religieuze instellingen onderling is eenzelfde beeld te geven.

In de grote steden in het westen is er meer samenwerking tussen verschillende religieuze instellingen dan in Klarendal.

In de kleinere tot middelgrote steden is de samenwerking minimaal. Hierin is Klarendal met andere woorden geen uitzondering.

Met betrekking tot de samenwerking tussen religieuze instellingen en de burgerlijke overheid is de situatie in Klarendal mogelijk een uitzondering in de negatieve zin. De samenwerking tussen de overheid en religieuze instellingen in Klarendal laat in vergelijking met de situaties zoals de deskundigen bij de toetsing beschreven een negatief beeld zien. Er is nauwelijks tot geen samenwerking met de overheid op gemeente- en wijkniveau. De kloof wordt door geen van de partijen overbrugd. Uitzondering is het werk dat de inmiddels gepensioneerde pastor Brugman heeft verzet.

4.1.3 Mogelijke factoren in verschillen tussen Klarendal en elders

In de steden in het westen was al langer zichtbaar dat de kerken in de wijken toenamen en dat de kerken leegliepen. De spanningen waren daar eerder voelbaar en vroegen nadrukkelijker dan in Klarendal om actie. Dat leidde mogelijk eerder tot de vraag wat de kerken dan nog kunnen betekenen voor de wijken.

Medebepalend voor de activiteiten in de wijk zijn mogelijk ook de bereidheid van en samenwerking met de plaatselijke overheden.

Daarnaast is het al dan niet bewust voeren van diaconaal beleid door de religieuze organisaties zelf van belang. Dit uit zich in menskracht en het hebben van een fysieke ruimte waarin religieuze instellingen zichtbaar zijn en die zich in de wijk moeten bevinden.

4.2 Algemene conclusies

Het ontbreekt in Klarendal aan enkele structurele voorwaarden voor religieus 'activisme'. De multiculturele samenleving is in het westen van Nederland verder ontwikkeld en de kerken hebben op de toenemende multiculturaliteit en multireligiositeit moeten reageren. In de tweede plaats, samenhangend met punt één, is er weinig samenwerking met de lokale overheid. Als de structurele voorwaarden ontbreken worden activiteiten afhankelijk van accidentele factoren.

Religieuze organisaties in Klarendal zijn, minus de genoemde uitzonderingen, weinig gericht op samenwerking met elkaar en met de plaatselijke overheid. Zij benadrukken gemiddeld genomen weinig het belang dat zij in de samenleving kunnen hebben terwijl ze daar wel van overtuigd zijn. Gezien de effecten van de activiteiten van de zichzelf profilerende evangelische bewegingen zouden de andere religieuze organisaties hun bescheidenheid wellicht kunnen omzetten in meer zelfvertrouwen ten aanzien van diaconale activiteiten.

De plaatselijke overheid heeft weinig oog voor het sociaal kapitaal van religieuze organisaties in de vorm van onderlinge relaties en netwerken van mensen, als bindmiddel voor sociale cohesie en vrijwilligerswerk. Religie motiveert mensen om actief te zijn voor elkaar en voor de samenleving. Deze krachten zouden op initiatief van de overheid aangewend kunnen worden ten bate van de wijk Klarendal.